

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת פינחס תשע"א

קנאה לה' - רק לשם שמים

כה), ואמרו חז"ל שפוטיאל זה יתרו, וישראל אכן אומרים אח"כ על פינחס: "הראיתם בן פוטי זה, שפיטם אבי אמו עגלים לעבודה זרה, והרג נשיא שבט מישראל"?! (רש"י במדבר כה, יא) אבל פינחס מצליח להתגבר על כך ולא אכפת לו מה יאמרו עליו. הוא פועל לשם שמים, ומצליח בזה לכפר על בני ישראל. ואכן הקב"ה מעיד עליו, שלא היתה לו שום נגיעה אישית, רק "בְּקִנְאוֹ אֶת קַנְאֹתַי", ולא מטעם אחר. זו המעלה הגדולה של פינחס. למשה יש מעלה שהוא נמנע כאן מלפעול, ולפינחס יש מעלה שהתגבר על המניעה, ופועל באופן מוחלט לשם שמים.

תערובת "שלא לשמה" בקיום מצוות התורה
והנה, במצוות אחרות, אם אדם מערב גם מחשבת "שלא לשמה" במעשה המצוה, אין הדבר חמור כל כך. למשל, באכילת מצה בליל הסדר, צריך לאכול לשם מצוה, אבל לא נורא אם אכל את המצה גם כדי להשקיט את רעבונו. אדרבה, חז"ל תקנו שלא לאכול הרבה בערב פסח, כדי שנאכל את המצה לתיאבון משום הידור מצוה² (משנה פסחים צט, ב). וכך גם במצוות אחרות, לא נורא אם אדם מערב גם מחשבת "שלא לשמה" במעשה המצוה. אבל כשהדבר נוגע להריגת אדם מישראל, גם כשיש מצוה להרגו - כגון אלו שקנאים פוגעים בהם (משנה סנה' פא, ב) - צריך שהמעשה יעשה לגמרי לשם שמים, בלא תערובת כונה זרה. לכן צריך שהקב"ה יעיד על פינחס שפעל לשם שמים באופן מוחלט, שכן בלי זה יש מקום לטענת השבטים עליו, שמא פעל גם מתוך נגיעה אישית, ולא לשם שמים גמור.

ביבום ישנה כידוע מחלוקת, עד כמה צריך קיום המצוה להיות לשמה: "אבא שאול אומר: הכונס את יבמתו לשם נוי, ולשום אישות, ולשום דבר אחר - כאילו פוגע בערוה, וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר; וחכמים אומרים: 'בְּקִמָּה יְבֵא עֲלֶיהָ' (דברים כה, ה) - מכל מקום" (יבמות לט, ב). לדעת חכמים, מקיים מצוות יבום גם אם כונס את יבמתו לשם נוי או לשם אישות. הפוסקים האשכנזים חששו לדעת אבא שאול, ולכן אין האשכנזים נוהגים לְיַבֵּם אלא במקרים חריגים (עי' רמ"א אה"ע סי' קס"ה ס"א). והנה, המפרשים נחלקו בדעת אבא שאול, האם היתה כונתו לומר שצריך היבם לכוין לשם מצוה בלבד, ואם כיון לשם מצוה ולשם נוי גם יחד הרי זה כבר בכלל "פוגע בערוה", או שמא רק אם כיון לשם נוי בלבד הוי כפוגע בערוה, אבל אם מכוון גם לשם מצוה -

קנאותו של פינחס - נקיה וטהורה מנגיעות אישיות

הקב"ה אומר למשה: "פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קַנְאֹתַי בְּתוֹכְכֶם" (במדבר כה, יא). מה פירוש "בְּקִנְאוֹ אֶת קַנְאֹתַי"? אומר רש"י, "בְּקִנְאוֹ אֶת הַקִּצְף שֶׁהָיָה לוֹ לִקְצוֹף". אנו י הייתי צריך לקנא לשמי, ובא הוא ועשה עבורי את המלאכה.

אבל בנוסף לכך יתכן ונרמזו כאן רמז חשוב לכל מי שרוצה לקנא לכבוד ה', שיבדוק היטב קודם שיוציא את קנאתו אל הפועל, האם הקנאה שהוא מקנא היא באמת "קַנְאֹתַי". כלומר, האם את קנאת ה' הוא מקנא, או את קנאת עצמו. שלא יערב אש זרה בתוך קנאתו, ושלא תהיה שום פניה אישית בתוך מעשיו. זהו שמעיד כאן הקב"ה על פינחס, "בְּקִנְאוֹ אֶת קַנְאֹתַי בְּתוֹכְכֶם". שקנאתו היתה קנאה טהורה לשם שמים, ללא נגיעה אישית.

הרי ישנה כאן שאלה גדולה: למה משה רבינו לא קינא כאן לה'? מי לנו גדול ממשה רבינו בקנאת ה'? רש"י כבר מביא בזה, שְׁרָפוּ יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה, כדי לתת שכר לפינחס (רש"י שם, ו). אבל יש שהסבירו כך: הרי חז"ל אומרים, שזמרי בא עם המדגנית אל משה ואמר לו: "בן עמרם! זו אסורה או מותרת? אם תאמר אסורה, בת יתרו מי התיירה לך?" (רש"י שם, ג) כמובן, התשובה לשאלה זו היא, שיש הבדל גדול בין משה לזמרי. משה נשא את אשתו לפני מתן תורה, וזמרי עשה מה שעשה לאחר מתן תורה. ועוד, שזו היתה צדקת וזו רשעה, זו גיורת וזו גויה. ואף על פי כן, יתכן ששאלה חצופה זו ששאל זמרי, היא שגרמה למשה שלא לקנא את קנאת ה', ולא לפגוע בזמרי בעצמו. אולי חשש, שמא אם יהרוג את זמרי בעצמו, לא יעשה זאת לגמרי לשם שמים. אולי יתווסף לשיקוליו גם רצון לנקמה על העלבון האישי שגרם לו זמרי. ומכיון שההלכה היא שרק מי שמקנא קנאת ה' טהורה רשאי לפגוע בבוועל ארמית, ולא מי שעושה זאת מתוך חשבונות אישיים¹, לכן נמנע משה מלהרוג את זמרי. [וגם אם לא חשש לזה וידע שיעשה לשם שמים גמור, אבל ישראל עלולים לומר שהרג את זמרי מפני שהעליב אותו, ולא לשם שמים, לכן נמנע משה מלפגוע בזמרי].

לעומת זה, פינחס אינו עושה חשבונות כאלו. אמנם הטענה שטען זמרי כלפי משה פוגעת גם בפינחס, שהרי פינחס הוא בנו של אלעזר שלקח מבנות פוטיאל (שמות ו,

שאני מוכרח בשביל מצנת תוכחה אני מוכרח, אבל לא מעבר להכרח. לא להלבין פניו שלא לצורך.

כמו כן, כבר אמרו חז"ל, "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" (שם פ"ב מ"ד). לא תמיד רואים את התמונה השלמה, למה אדם נכשל. צריך הרבה שיקול דעת לפני שמוכיחים אדם. הקב"ה נקרא צור. צור משמעו סלע, מחסה. אבל יש עוד פירוש לצור. הגמרא אומרת, שצור הוא מלשון צייר (ברכות י, א), שצר צורות. וחשבתי, אולי מותר לומר, שלכן הקב"ה נקרא צור, מפני שהוא רואה את כל הצורה של הדבר מתחילתו ועד סופו. הוא יכול להעריך עד כמה האיש הזה הוא מזיד, ועד כמה הוא שוגג, וכמה השפעה שלילית הוא קיבל מחינוך לקוי או ממשוהו אחר. אנו בשר ודם, איננו יכולים לראות את הצורה השלמה, רק מקצת נקודות ממנה. לכן צריך מאד להיזהר כשמוכיחים מישהו, לא להעליב אותו עד כמה שאין צורך בזה, מאד לחוס על כבוד הבריות, ולא לעבור את הגבול עד כמה שהכרח.

הקב"ה רואה את הצורה השלמה של הדברים. אנחנו, כשאנו רואים דברים, אנחנו גם לא יודעים. אנו רואים דברים רק בצורה חלקית. למשל, דבר שמציק לנו היום הרבה, למה היתה השואה הגדולה והנוראה באירופה. יש תשובות, שהן תשובות חלקיות בלבד. תשובות שלמות על כל שישה מיליון יהודים - אין לנו, וגם לא נוכל להגיע בעולם הזה לתשובה מלאה. רק הקב"ה רואה את הצורה השלמה, הוא יודע מה היתה השואה, ולמה אלה ואלה עברו לעולם הבא. ובאמת, טעות לחשוב שמתו ששה מיליון יהודים. היהודים האלו חיים וקיימים בעולם האמת. מי שמת, אלו הגרמנים ימ"ש ועוזריהם, הם אלה שמתים באמת. ובכל זאת השאלות נשאלות, למה אלה ואלה היו צריכים לעבור לעולם הבא ולא יכלו להמשיך בעולם הזה. אנחנו איננו יכולים לתת תשובות מלאות לכך. רק הקב"ה מקיף את התמונה השלמה ויודע למה זה וזה עברו לעולם הבא, ואחרים שאולי פחות צדיקים לא נהרגו. משל למה הדבר דומה? לצייר שמצייר תמונה גדולת ממדים. התמונה איננה גמורה. לפתע מותח הצייר קו שחור גדול לאורך התמונה. אתה תוהה לעצמך: לשם מה הקו השחור הזה? איזה יופי יש בקו שחור? אתה שואל את הצייר והוא מסביר לך: נכון, בקו השחור לבדו אין כל יופי. אבל כשתראה את התמונה במלואה לאחר שאסיים אותה, אז תבין לשם מה נחוץ הקו השחור, ועד כמה תהיה התמונה חסרה בלעדיו.

לכן איננו יכולים לשאול שאלות על הקב"ה. הוא רואה את התמונה השלמה, והוא עושה את התמונה השלמה. אנחנו לא רואים, ומפני שאיננו רואים אנו צריכים להיזהר מלדון בשר ודם עד כמה שניתן. אמנם צריך לפעמים להוכיח, וזו מצנת עשה מן התורה "הוכיח תוכיח את עמיך" (ויקרא יט, יז), אך צריך מאד להיזהר לא להגזים. לא לעבור את הגבול, ולא לפגוע יותר ממה שצריך.

פלט לו מזה. כאמור, המפרשים נחלקו בזה, אבל בכל זאת, בסברא, אם נאמר שאבא שאול מתיר לַיָּבֵם כשהיבם מכיין שתי כוונות גם יחד (כוונת מצוה וכוונה אחרת), א"כ קשה להבין: הרי מעיקר הדין מצות יבום קודמת למצות חליצה (משנה בכורות יג, א), וא"כ מהו החשש הגדול שחששו לו האשכנזים, עד כדי כך שבטלו בגללו מצות עשה דאורייתא זו? וכי אי אפשר לומר ליבם לכוון גם לשם מצוה?! הרי ברוך ה' רגילים אנו כבר מילדות ללבוש ציצית לשם מצוה, להניח תפילין לשם מצוה, לכוין לפני ק"ש לצאת ידי חובת ק"ש, וא"כ גם ליבם אפשר לומר שיכוין גם לשם מצוה. על כרחך שהדרישה של אבא שאול היא שיכוין רק לשם מצוה בלא שום כונה אחרת, וזה באמת קשה. לא כל אחד מסוגל לזה.

בפיקוח נפש זה אחרת. גם בפיקוח נפש אנו דוחים איסורים, למשל: פיקוח נפש דוחה את השבת, אבל שם, גם אם מתכוין למטרה נוספת יחד עם פיקוח הנפש, מותר לחלל שבת. הגמרא אומרת, "ראה תינוק שנפל לים, פורש מצודה ומעלהו... אף על גב שצד דגים" (יומא פד, ב). כי בשביל החשיבות של פיקוח נפש, אנו מתירים לו אפילו להתכוין לצידת דגים³. אבל בדרך כלל, בעבירות החמורות, להרוג יהודי, או גילוי עריות של אשת אח, צריך שהכוונה תהיה לגמרי לשם שמים, בלא תערוכת פונות נוספות.

ישנה מחלוקת בין הג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל למו"ר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שאפילו אם יקרה איסור נוסף ע"י חילול השבת, למשל: אדם שהוא חולה מסוכן וזקוק באופן דחוף לרופא, והוא יודע ומכיר את הרופא, שאם יטלפנו אליו באמצע הלילה, הוא לא רק יתלבש וירוץ להציל את החולה, אלא בהזדמנות זו גם ידליק את החשמל, יסרק את שערו, ויעשה גם דברים נוספים הכרוכים בחילול שבת. האם נאמר שבכהאי גוונא אסור יהיה להזמין את הרופא הזה, כי הוא מחלל את השבת שלא לצורך פיקוח נפש? - הרב אמר, שגם במקרה כזה מותר לקרוא לרופא. אמנם עדיף להזמין רופא שומר תורה שבא לשם שמים, אבל אם אין רופא דתי ויש רופא שאינו דתי, אפשר להזמין גם אותו.

רק הקב"ה רואה את המציאות בשלמותה

כפי שהזכרנו, אם צריך להרוג יהודי ח"ו - כגון מאלו שקנאים פוגעים בהם - הדבר צריך להעשות מתוך כוונה גמורה לשמה, ללא שום פניות נוספות. ומה יהיה הדין אם צריך רק להוכיח יהודי, ולא להרוג אותו? - בזה נראה בגמרא, שלא צריך שהכוונה תהיה רק לשמה, והדבר מותר גם כשיש למוכיח כוונות נוספות שלא לשמה. מצד שני צריך בזה זהירות גדולה שלא לפגוע באדם שלא לצורך, יותר ממה שנצרך בשביל להוכיחו. קודם כל - אין להוכיחו ברבים. רק אם הוא לא שומע בצנעה, מותר להוכיחו ברבים, וגם אז יש לנסות עד כמה שאפשר להוכיחו באופן שלא ילבין את פניו. מה

להזהר מאד בכבוד הזולת

עד כמה צריך להזהר שלא לפגוע יותר ממה שצריך, רואים בדבריו הנפלאים של המאירי. אחרי המעשה של קורח ה' אומר אל משה: "אָמַר אֶל אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן, וְיָרַם אֶת הַמַּחֲתָת מִבֵּין הַשָּׂרְפָה... וְעָשׂוּ אֹתָם רִקְעֵי פָחִים צְפוּי לְמִזְבֵּחַ" (במדבר יז, ב-ג). שואל המאירי: למה נאמרה מצוה זו לא לעזר, ולא לאהרן? - היה אפשר לומר, שאמנם אהרן הוא ראש העובדים במקדש, אבל המכניסים את הדברים הם בניו, הממונים על משמרות הלויים והכהנים. ממילא, דוקא לא לעזר מתאים לדאוג לריקועי פחים ציפוי למזבח, ולא לאהרן. אבל המאירי מתרץ באופן אחר. המאירי מתרץ, שמצוה זו נאמרה לאלעזר ולא לאהרן, שכן כל ענין המחטות נולד ממחלוקת קרח ועדתו, שיצאו לחלוק על כהונתו של אהרן ומתו. ממילא, אם בנוסף לכך שאהרן יצא חי וקרח ועדתו נשרפו ונבלעו באדמה, אהרן עור "ריוח" מן הענין ויזכה במצוה - לעשות ממחטות השרופים ציפוי למזבח - תהיה בזה פגיעה קשה מדי בקרח. לכן מצוה ה' על אלעזר - ולא על אהרן - לעשות מן המחטות ציפוי למזבח, כדי שלא לפגוע בקרח יתר על המידה ("בית הבחירה" למאירי, ברכות כז, ב).

מטעם זה - כותב המאירי - כשהיה הכרח להעביר את רבן גמליאל מנשיאותו (לאחר שנהג כמה פעמים בתקיפות יתירה כלפי ר' יהושע), וחשבו החכמים את מי

למנות במקומו, לא מינו תחתיו את ר' יהושע עצמו; כי הוא היה בעל המעשה שבגללו העבירו את רבן גמליאל מנשיאותו, ואם ימנו תחתיו את ר' יהושע עצמו, תהיה בזה פגיעה קשה מדי ברבן גמליאל (ברכות כז, ב). אמנם היו מוכרחים לפגוע ברבן גמליאל ולהעבירו מנשיאותו, אבל לא רצו לפגוע בו עד כדי כך שר' יהושע יקבל את הנשיאות, (למרות שר' יהושע היה הגדול מכל החכמים שבאותו דור). כי גם כשצריך לפגוע במישהו, יש לשקול היטב עד כמה לפגוע בו; לא לפגוע בו יותר מן הצורך. ממילא, גם אצל קרח, ה' מעניש את קרח ושורף את כל עדתו, אבל יחד עם זה הקב"ה לא נותן לאהרן "להרויח" מן הענין, כדי שלא לפגוע בקרח יותר מן הצורך. לכן נותנים את המצוה לאלעזר ולא לאהרן. כך אומר המאירי.

צריך א"כ לשקול היטב כשמוכיחים מישהוא, עד היכן להוכיח אותו, כמה לפגוע בכבודו וכמה לא לפגוע בכבודו. רק הקב"ה מקיף את הכל, רק הוא יכול באמת לשקול, לכן הוי דן את כל האדם לכף זכות, מפני שאמנם נכון שמי שידוע שהוא רשע לא צריך לדון אותו לכף זכות, אבל לא להחליט קודם שהוא רשע כדי שיהיה פטור מלדון אותו לכף זכות. עד כמה שאפשר לדון אותם לכף זכות, מפני שאיני רואה את הכל, אני רואה רק ראייה חלקית, וממילא עד כמה שאפשר צריך לדון אדם לכף זכות.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. עי' בהגה' הרמ"א חו"מ סי' תכ"ה סע' ד' שכתב: "הבא על העובדת כוכבים בפרהסיא לעיני ישראלים, קנאין פוגעין בו ומותרין להרגו". וכתב על זה הסמ"ע (ס"ק י"ג) וז"ל: "קנאין פוגעין בו - לשון הטור, מי שמקנא לשם יכול להרגו". ומשמע דבא דברי הרמ"א, שלא כל אדם רשאי לפגוע בו, וגם לא כל קנאי, אלא רק "מי שמקנא לשם יכול להרגו", כמפורש בטור. והיינו, דכל היתר דקנאין פוגעין בו הוא רק אם מקנא לשם שמים, ואם לא כן - אין לו היתר לשפוך דם חבירו. ועי' בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סי' ל"ח) שכתב לחתנו: "הנה ודאי האמת כאשר כתבת בשם הגאון ר' שלמה היימאן זצ"ל, שלא הותר זה אלא לקנאין, שהוא כדפרש"י בסנהדרין דף פ"א בני אדם כשרים המתקנאים קנאתו של מקום, ע"ש. ואם הוא לכוונה אחרת הרי אינו קנאי ולא הותר לו, וממילא הוא רוצח ממש שהוא חייב מיתה בעצם כפי שידוע כלפי שמיא", ע"ש.
2. וההידור בזה הוא, דכיון שהמצוה במצה היא לאכלה, א"כ אכילה לתיאבון היא יותר מעשה "אכילה" מאשר אכילה בלי תיאבון, [וכן להפך, כשאוכל אכילה גסה שנפשו קצה מלאכול, אין זו אכילה כלל, ופטור עליה ביה"כ (עי' תוס' פסחים קז, ב ד"ה דילמא)].
3. ועי' שער הציון (סי' שכ"ח ס"ק י"ז), שנחלקו בזה הראשונים, האם מותר להתכוין לצידת הדגים, או שאסור להתכוין לכך, [ורק מותר שיהיה ניחא ליה בצידת הדגים, אך אסור להתכוין לצודם]. ועי' משנ"ב שם שהכריע בזה לאיסור.